

एकाइ ९

पाठ २

१. तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

(क) नेपालको सहरीकरणका मापदण्डको सूची बनाउनुहोस् ।

उत्तर: स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले संविधान बमोजिम स्थापना भएका नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकालाई नगरपालिका भनेको छ । विभिन्न समयमा जारी भएका ऐन, नियमावली र कार्यविधिहरूले नगरपालिकालाई नगरपालिका भनेको छ । विभिन्न समयमा जारी भएका ऐन, नियमावली र कार्यविधिहरूले नगरपालिकाको लागि जनसङ्ख्याको आकार, पूर्वाधार विकास र वार्षिक आम्दानीलाई भौगोलिक अवस्थितिका आधारमा फरक फरक मापदण्डमा तोक्दै आएको देखिन्छ ।

(ख) नेपालमा सहरीकरण प्रवृत्तिको उल्लेख गर्नुहोस् ।

उत्तर: नेपालमा सहरीकरणको प्रवृत्तिको दर अन्य देशको तुलनामा निकै कम देखिन्छ । प्राचिनकाल नेपालमा बस्तीहरू ज्यादै पातला र छरिएर रहेका थिए । त्यति बेला धेरै ठाउँमा सहरको विकास भएको थिएन, नेपालमा सहरको सुरुवात काठमाण्डौबाट भएको मानिन्छ । काठमाण्डौ उपत्यका तिब्बतसँगको व्यापारिक मार्गमा रहेको थियो । काठमाण्डौ उपत्यका बाहिर पहाडी क्षेत्रमा धुम, गठ, किल्ला, कोटहरू आदिले ठूलो रूप लिदै व्यापारिक केन्द्रमा परिवर्तन हुँदै गए । यी केन्द्रहरू नेपाल व्यापारिक केन्द्रमा परिवर्तन हुँदै गए । यी केन्द्रहरू नेपाल एकीकरणपछि गौण तथा खलङ्गा जस्ता प्रशासनिक केन्द्रहरू हुँदै कालान्तरमा सहरमा परिवर्तन हुँदै गएको पाइन्छ ।

नेपालमा सहरीकरणको जग कृषि अर्थतन्त्र र खाद्यन्न बचतमा बसेको देखिन्छ । प्राचिन सहरको विकासमा गैरकृषि व्यवसाय, श्रम विभाजन, सैनिक तथा प्रशासनिक सेवाको विस्तारले योगदान दिदै आएको पाइन्छ । प्राचिन सहरहरू सुरक्षाका दृष्टिले डाँडा तथा आवतजावत गर्ने बाटो तथा गौडामा बसेको देखिन्छ । चतर, भीमफेदी गाइघाट, बटौली, कोइलावास आदि व्यापारिक मार्गमा बसेका प्राचिन सहरहरू हुन् । त्यसपछि भारतीय रेलमार्गको विस्तार नेपालको सिमानासम्म भएपछि तराई क्षेत्रमा विराटनगर, जनकपुर विरगञ्ज, भैरहवा, नेपालगन्ज धनगढी आदी स्थानमा बस्तीका आकार बढ्दै सहरहरूको उद्विकास भएको देखिन्छ । यी सहरहरू मुलतः र नेपालविचको व्यापारको परिवहन विच्छेदन विन्दुका रूपमा विकसित हुँदै गए । यी केन्द्रहरूबाट बाहिरित गएका यातायात मार्गहरूले चुरेपर्वत तथा महाभारत शृङ्खलाको फेदिमा धरान आदी सहरहरूको विकास भयो । सन् १९५० देखि १९६० का विचमा औलो उन्मुलन भएपछि पहाडबाट तराईमा भएको बसाइँसराइले सहरीकरण प्रक्रिया तीव्र गतिले हुन थालेको देखिन्छ । पहाडबाट तराईमा बसाइ सार्ने क्रमसँग पूर्वी तराइबाट सहरीकरण प्रक्रिया सुरु भएको थियो । त्यसपछि क्रमशः चितवन र लुम्बिनी प्रदेश पश्चिमी क्षेत्रमा सहरीकरण हुँदै गएको देखिन्छ ।

सन् १९७० को दशकमा पुर्वपश्चिम राजमार्ग बनेपछि नेपालको सहरीकरणमा नयाँ आयाम थपिएको देखिन्छ । पूर्व पश्चिम राजमार्गबाट उत्तरबाट आउने यातायात मार्गका सङ्गमस्थलहरूमा नयाँ सहरहरू उद्विकास हुँदै गए । काकडभट्टा, विर्तामोड, दमक, इटहरी बुटवल अन्तरिया आदि सहरहरू राजमार्ग नै बन्न थाले । हिमाली क्षेत्रका हवाई यातायातसंग जोडिएका स्थान र जिल्ला सदरमुकाममा साना सहरी केन्द्रहरू बनेका छन् । यसका साथै

कतिपय स्थानहरूमा जिल्ला सदरमुकाम सरेर सहरहरू बनेका छन् । यसरी अन्त्यमा भन्नुपर्दा सदरमुकाम, यातायात सञ्जाल, हवाई, नाका आदी मुख्यकारणले गर्दा सहरीकरणको प्रवृत्ति नेपालमा अझ बढ्दो क्रममा छ ।

(ग) यातायातको पूर्वाधार विकासले सहरीकरणमा ल्याएको परिवर्तनको सङ्क्षिप्त टिप्पणी गर्नुहोस् ।

उत्तर: दिनानु दिन मानिसका आवश्यकताहरू बढ्दै जानु यो निरन्तर एक प्रक्रिया हो विकासको यातायातको विकास एक प्रमुख आवश्यकता हो यसले लामो दुरिलाई सहज, सरल र छिटो गराउँछ । यातायात सञ्जालमा पूर्वाधार विकासले गति लिनु एक सहरीकरण पनि परिवर्तन नपाउनु वा सहरीकरण हुनु हो । जस्तो उदाहरणको लागि पूर्व पश्चिम राजमार्ग बनेपछि नेपालको सहरीकरणमा नयाँ आयाम थपिएको देखिन्छ । पूर्व पश्चिम राजमार्गमा उत्तरबाट आउने यातायात मार्गका सङ्गमस्थलहरूमा नयाँ सहरहरू उद्विकास हुँदै गए । काकडभिट्टा, विर्तामोड, दमक, इटहरी, लाहान, हेटौँडा, भरतपुर, बुटवल, कोहलपुर, अत्तरिया आदि सहरहरू राजमार्गसँगै बन्न थाले यसले सहरको वृद्धि भयो । यस्तै रेलसञ्जालसँग जोडिन सहरमा बस्ती विस्तारै बाक्लो हुँदै गयो । जसले गर्दा मानिसका आधारभूत आवश्यकतामा वृद्धि हुन गयो । व्यापार व्यवसाय मौलाउन थाल्यो, जसले धेरै रोजगारहरू सृजना भयो । यसरी यातायातको पूर्वाधार विकासले सहरीकरणमा दिनानुदिन परिवर्तन ल्याएको छ ।

If you have any suggestions or feedback you can send us an mail at Nepalnotes@gmail.com.

You can also find us on different social media platforms like Facebook, Instagram, Twitter, YouTube etc.